

۲ نگاه نسبت به محافل مذهبی و اماکن زیارتی/ وجوب حفظ جان در فقه

حفظ سلامت یکی از اصلی‌ترین دستورات فقه است. لذا تمام این عباداتی که برای خداوند انجام می‌دهیم اگر مزاحمت با حفظ جان انسان داشته باشد، حفظ جان مقدم بر آنهاست.

حفظ سلامت یکی از اصلی‌ترین دستورات فقه است. لذا تمام این عباداتی که برای خداوند انجام می‌دهیم اگر مزاحمت با حفظ جان انسان داشته باشد، حفظ جان مقدم بر آنهاست.

خبرگزاری مهر، گروه دین و اندیشه: گسترش ویروس کرونا در کشور بحث‌های زیادی را در مورد تعطیلی حرم‌های اهل بیت و امامزادگان و همچنین محافل مذهبی صورت داد که در این باره دو رویکرد عمده را می‌توان برشمرد.

یک گروه معتقد است طبق هشدار پزشکان، مجامع و محافل دینی مثل دیگر مجامع عمومی در صورت لزوم باید تعطیل شوند و برگزاری مجالس و مناسک مذهبی موقتاً متوقف شود. در مقابل گروه دیگر که خود را مدعی طب اسلامی می‌داند، معتقد است باید با تکیه بر باور دینی مانند «توکل» و «توسل» و نهایتاً عمل به دستورات طبّی احادیث و البته نکات بهداشتی، با کرونا مقابله کرد.

یک گروه معتقد است طبق هشدار پزشکان، مجامع و محافل دینی مثل دیگر مجامع عمومی در صورت لزوم باید تعطیل شوند و برگزاری مجالس و مناسک مذهبی موقتاً متوقف شود. در مقابل گروه دیگر که خود را مدعی طب اسلامی می‌داند، معتقد است باید با تکیه بر باور دینی مانند «توکل» و «توسل» و نهایتاً عمل به دستورات طبّی احادیث و البته نکات بهداشتی، با کرونا مقابله کرد. بر همین مبنا، این گروه به شدت مخالف اختلال در برگزاری مناسک مذهبی و محدودسازی اماکن زیارتی اند. مثلاً حسین رازاده از مدعیان طب اسلامی گفته است: «من به قم آماده، هم در مسجد و جلسات خصوصی با همه روبوسی می‌کنم، هم مرقد می‌رم. این‌ها می‌خواهند دین ما را از ما بگیرند و به ما صدمه بزنند. کاری که دارند انجام می‌دهند هیچ معنایی ندارد. ضمناً این چه بیماری است که شما اینقدر گنده اش کردید؟ مگه درمانش کاری دارد؟ من اعلام آمادگی می‌کنم، شخصاً ورود می‌کنم به آنجایی که این بیماران هستند، درمانشان را شروع می‌کنیم تا ببینید چقدر سریع درمان می‌شوند.»

این در حالی است که نمونه‌های فراوانی در منابع دینی در مورد توصیه به بیماری‌های واگیردار وجود دارد که در بخشهای مختلف ابواب حدیثی و فقهی می‌توان آن‌ها را نشان داد. به عنوان مثال در باب بیستم کتاب الاحتصار در مجموعه گرانقدر وسایل الشیعه با عنوان «بَابُ جَوَازِ الْفِرَارِ مِنْ مَّكَانِ الْوَبَاءِ وَ الطَّاعُونَ إِذَا مَعَ وَجُوبِ الْإِقَامَةِ فِيهِ كَالْمُجَاهِدِ وَ الْمُرَاطِطِ» (فصل مربوط به مجاز بودن گریختن از جاهایی که وبا و طاعون در آن رواج دارد، جز در مواردی که ماندن در آنجا برای کسانی مانند رزمندگان و مرزداران واجب است) پنج روایت آمده است که مضمون همه آن‌ها بسیار به هم نزدیک و نشان‌گر ضرورت اتخاذ روش‌های عقلایی و عقلانی در برابر بیماری‌ها و واگیر است. روایت نخست این بخش می‌فرماید:

مَحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَلِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع عَنِ الْوَبَاءِ يَكُونُ فِي تَاجِيَةِ الْمِصْرِ- فَيَتَحَوَّلُ الرَّجُلُ إِلَى تَاجِيَةِ أُخْرَى- أَوْ يَكُونُ فِي مِصْرٍ فَيَخْرُجُ مِنْهُ إِلَى غَيْرِهِ فَقَالَ لَا بَأْسَ، إِنَّمَا نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ص عَنْ ذَلِكَ لِمَكَانٍ رَبِيَّةٍ كَانَتْ يَحْيِيَالِ الْعَدُوِّ فَوَقَعَ فِيهِمُ الْوَبَاءُ فَهَرَبُوا مِنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص الْقَارِ مِنْهُ كَالْقَارِ مِنَ الرَّحْفِ- كَرَاهِيَةً أَنْ تَخْلَوْا مَرَكَزَهُمْ. (وسایل الشیعه، ج ۲، صص ۴۲۹-۴۳۰)

راوی حدیث می‌گوید از امام صادق علیه السلام در باره شیوع وبا در یک منطقه معین (شاید هم سرزمین مصر) و یا در هر سرزمینی پرسیدم که کسی که در آنجا ساکن است (از ترس وبا) منطقه را ترک می‌کند، حضرت فرمودند اشکالی ندارد، پیامبر از این امر برای ساکنان منطقه ای که در برابر دشمن بود و وبا در آنجا افتاد و مردمان آن شهر گریختند نهی کردند و فرمودند کسی که از وبا بگریزد همچون کسی است که از مقابل دشمن گریخته باشد، این را پیامبر از آن روی گفتند که منطقه آن‌ها (در برابر دشمن) خالی نشود. (و لذا گریختن مردم در شرایط عادی از مناطقی که در آن وبا هست، منعی ندارد)

وبا را برخی لغت دانان همچون صاحب بن عباد (۳۸۵ ق.) در المحيط فی اللغة، ج ۱۰، ص ۴۵۱ و زبیدی (۱۲۰۵ ق.) در تاج العروس، ج ۱، ص ۲۷۱ و ابن منظور (۷۱۱ ق.) در لسان العرب، ج ۱، ص ۱۸۹ به مفهوم هر بیماری فراگیر دانسته‌اند. بنا بر این، می‌توان از این نوع روایات جواز مقابله با بیماری‌های واگیردار را برداشت کرد. گرچه این امر عقلی است و اگر

هیچ روایتی هم در این باره نداشتیم، عقل و منش خردمندان همین حکم را صادر می کرد.

با توجه به صراحت روایات در این باره پافشاری گروه دوم در مسئله عدم تعطیلی محافل مذهبی یا اماکن مقدسه و یا حتی حرکت های مشمئز کننده ای مانند لیسیدن ضریح، محل تأمل است.

همانطور که ذکر شد، گروه نخست، در عین باور به دین اما مبنای تصمیم گیری در قبال مناسک را نسخه تجویزی دانش مدرن می داند؛ به عنوان مثال شماری از مراجع عظام در پاسخ به استفتای مقلدان خود؛ ضمن تأکید بر رعایت بهداشت و توجه به هشدارهای پزشکی (ازجمله پرهیز از حضور غیرضروری در اماکن دینی) دینداران را به خواندن دعا و توسل دعوت کرده اند. اما گروه دوم، به جای توجه به توصیه های بهداشتی و دستاوردهای طب مدرن، بر نسخه ی ایمان پافشاری می کند.

به تبع این اظهار نظرهای مختلف در چند روز گذشته، برخی هیئت های مذهبی با صدور اعلامیه هایی از تعلیق برنامه ها و مجالس خود خبر دادند؛ در مقابل برخی منبریان با انتقاد از تعطیلی هیئت ها و سرزنش تعطیل کنندگان، بر حفظ روال برپایی مناسک تأکید دارند.

آنچه مسلم است این است که حفظ سلامت یکی از اصلی ترین دستورات فقه است. آیت الله ابوالقاسم علیدوست در این باره معتقد است که اگر شورای تأمین بر اساس نظر کارشناسان حکمی را صادر کرد و اجتماعات حتی در نمازهای جماعت و زیارات اماکن مقدسه را به دلیل خطرات موجود ممنوع اعلام کرد، اینجا فقها به دلیل وجود خطر، حرمت تکلیفی را مطرح می کنند و ما در اینجا حق نداریم خودمان فتوا دهیم که این را قبول نداریم و در ملأ عام هر کاری که خواستیم انجام دهیم

آنچه مسلم است این است که حفظ سلامت یکی از اصلی ترین دستورات فقه است. آیت الله ابوالقاسم علیدوست در این باره معتقد است که اگر شورای تأمین بر اساس نظر کارشناسان حکمی را صادر کرد و اجتماعات حتی در نمازهای جماعت و زیارات اماکن مقدسه را به دلیل خطرات موجود ممنوع اعلام کرد، اینجا فقها به دلیل وجود خطر، حرمت تکلیفی را مطرح می کنند و ما در اینجا حق نداریم خودمان فتوا دهیم که این را قبول نداریم و در ملأ عام هر کاری که خواستیم انجام دهیم.

آیت الله محمد جواد فاضل لنکرانی هم در این مورد اعلام کرد اگر پزشکی به یک مرجع تقلید گفته باشد روزه بر شما حرام است آن مرجع تقلید دیگر روزه نمی گیرد و اساساً این از خاصیت و ارزش و عظمت فقه شیعه است. وی گفت که فقه شیعه به حدی مستحکم است که در رأس واضح، احکام فقه شیعه، وجوب حفظ جان انسان قرار دارد. وی تأکید کرد که تمام این عباداتی که برای خداوند انجام می دهیم اگر مزاحمت با حفظ جان انسان داشته باشد، این یک امر بسیار واضح در فقه و اصول ما است که در مسأله تراحم، حفظ جان مقدم بر اینهاست.

در همین موضوع، نامه ای از امام خمینی به برادرش آقای پسندیده گویای مشی ایشان در مواجهه با بیماری هاست. ایشان گفته بود: «شما را به خدای متعال قسم می دهم به حرف های دکتر ترتیب اثر دهید. چرا موجب نگرانی همه می شوید؟ خداوند لازم نموده است که در مواقع احتمال ضرر، انسان از آنچه موجب است اجتناب کند، اگر چه ترک حج و صوم و صلاه باشد.» (صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۲۰). همچنین امام خمینی در بحث «اجتهاد و تقلید» می فرماید: دریافت های دانایان برای نادانان یک حجت ارتکازی و فطری است. واصلاً به ذهن خطور نمی کند که آنچه در زندگی انسان نقش کلیدی دارد، شریعت در برابر آن مخالفت کند.

اما باز هم عده ای بر این مسئله پافشاری می کنند که ائمه شفاعت هستند و نباید این طور تلقی شود که حضور در محافل مذهبی یا اماکن مقدس موجب می شود کسی به کرونا مبتلا شود. کسی منکر شفاعت بودن اهل بیت و اماکن متبرکه نیست اما چند نکته را باید در این زمینه مد نظر قرار داد.

محسن الویری با بیان مطلب فوق، گفت: «برخی بین دو مفهوم خلط کرده اند؛ اینکه معصومان علیهم السلام این توان را دارند که اگر اراده کنند می توانند موالیان خود را از هر گزند دور بدارند یک بحث است و اینکه آن ها همواره و در هر شرایطی و برای همه کس چنین می کنند بحث دیگری است. این دو را نباید یکی انگاشت، اگر چنین بود که بدون رعایت بهداشت و اصول ایمنی از عنایات اهل بیت علیهم السلام بهره مند باشیم، نباید هیچگاه هیچیک از پیروان معصومان علیهم السلام و از جمله خود آن ها هیچ آسیبی می دیدند ولی تاریخ گواه است که چنین نیست و شواهد مختلفی از مسموم شدن آنان و شیعیان آنها و شیوع وبا و مرگ و میر گسترده در شهرهای شیعه نشین در طول تاریخ در دست است. رعایت اصول ایمنی و بهداشتی و قوانین برای دور ماندن از انواع گزندها چه در صحنه نبرد و چه در غیر آن یک امر

بدیهی عقلی است که شرع مقدس هم بر آن پای فشرده است و جز در مواردی که انسان می تواند و یا باید برای مصلحتی بزرگ تر به خود آسیب برساند، روا نیست که از رعایت دستورهای پزشکی و ایمنی چشم پيوشد. جای تأسف است که در یکی دو دهه اخیر این گونه تلقی های سست و این گونه رفتارها رواج بیشتری یافته است، تا جایی که چندی پیش هم در همین فضا، شاهد انتشار فیلم خجالت آور به آتش کشیدن نماد دانش پزشکی از سوی کسانی که خود را به دین منسوب می دارند، بودیم.»

برخی بین دو مفهوم خلط کرده اند؛ اینکه معصومان علیهم السلام این توان را دارند که اگر اراده کنند می توانند موالیان خود را از هر گزند دور بدارند یک بحث است و اینکه آن ها همواره و در هر شرایطی و برای همه کس چنین می کنند بحث دیگری است. این دو را نباید یکی انگاشت

اما در رهگذر این دو دیدگاه برخی به دنبال این بودند که از آب گل آلود ماهی بگیرند. به عنوان مثال فردی که خود را جامعه شناس می داند در شبکه های اجتماعی عنوان کرده است: «قرن هاست که از شفادهنگی اماکن مقدس سخن گفته اند اما هرگز این گونه مدعیات به نحو عام و مشخص مورد آزمون قرار گیرد. اکنون فرصت خوبی است که این گونه ادعاها در باب قدرت های مافوق طبیعی این گونه مکان ها مورد آزمون قرار گیرند و بر مردم معلوم شود که این نیروهای مقدس آیا می توانند کرونا را هم شفا دهند؟»

چند نکته در مورد شبهاتی که در مورد ویروسی شدن مکان های مقدس مطرح است، می توان ذکر کرد.

سیدجعفر حسینی شیرازی در پاسخ به این شبهه طی یادداشتی می نویسد:

«۱- خدای متعال از رهرو قوانینی که بر نظام طبیعت حاکم ساخته، خواست و اراده خود را محقق می نماید. همچنانکه آتش می سوزاند و آب آن را خاموش می کند، میکروب و ویروس انسان را بیمار ساخته و دارو به خواست الهی او را درمان می کند. در کنار این قوانین طبیعی خدای متعال قوانین غیبی نیز بر عالم ماده جاری و ساری گردانده و این دو در کنار یکدیگر بر جهان مادی حاکم است که همه اینها از قضا و قدر خدای متعال می باشد.

۲- بر راستی گزاره نخست به آیاتی چند از قرآن کریم اشاره می کنیم:

الف) آیاتی که به قوانین طبیعی دلالت دارد مانند: ثُمَّ أُتْبِعَ سَبَبًا (کهف ۹۲)، وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ (مائده ۳۵)، وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ (انفال ۶۰)

ب) آیاتی که بر قوانین غیبی دلالت دارند مانند: وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ (غافر ۶۰)، وَإِذَا مَرَضْتُ فَبُهِرَ يَشْفِين (شعراء ۸۰)، وَمَا التَّصَرُّ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (آل عمران ۱۲۶)

همچنانکه می بینید در فرهنگ قرآنی همپایه قوانین دسته اول، خداوند حکیم بر قوانین دسته دوم نیز تاکید نموده و هر دو دسته را برای رسیدن به اهداف لازم دانسته است.

۳- بنابر آنچه گفته شد بر انسان مؤمن لازم است در پیشبرد برنامه ی روزمره ی خود بر هر دو دسته اسباب و مسببات نظر داشته باشد، زیرا اسباب غیبی جایگزین اسباب طبیعی نبوده بلکه به تقدیر الهی هر دو بازوی گرداننده چرخ روزگارند.

مسلمان راستین در هنگام بیماری همچنانکه دست به دامان پزشک و دارو می شود دستی هم به دعا به درگاه خداوند و توسل به پیامبر و اهلیت عصمت علیهم السلام برمیدارد. او برای بهبود شرایط معیشت خویش همپایه سعی و تلاش مادی از خدا نیز طلب رزق و روزی می کند. حال زیارتگاه های مقدس نیز از این قوانین مستثنا نیستند و همچنانکه کانونی برای کسب فیض انوار غیب الهی بر قلوب مؤمنان می باشند به سبب حضور همین مردم و همچنین شرایط آب و هوایی مدام محتاج به شستشو و نظافت می باشند.

۴- ضمن آنکه خدای متعال قوانین تشریعی دارد که احکام شرع مقدس است مانند نجاست خون، این قوانین شرعی در همه جا حتی اماکن مقدس و بر تمام مردم جاری هستند.

۵- برخی به تصور تقدس کعبه، حرما و... این مکان های مقدس را خالی از جریان قوانین طبیعی یا احکام شرعی

می دانند! در حالی که در جهان خلقت نمی توان هیچ مکانی را یافت که از تأثیر قوانین طبیعی که خدا قرار داده یا از نفوذ احکام شرع مستثنا باشد بلکه در این اماکن علاوه بر جریان احکام شرعی و قوانین طبیعی، قوانین غیبی هم جریان می یابد.

حضرت محمد صلی الله علیه و آله در تبلیغ دین اسلام بر طبق همین قوانین طبیعی سیر می نمودند و در عین حال مدد از خدا می جستند و به احکام شرع ملتزم بودند.

البته شکی نیست که گاهی با اعجاز این قوانین تغییر می یابد لکن مواردش خاص و استثنایی است. همچنانچه گاهی در اثر اراده ی خدا وبا درخواست معصومین بیماری بدون سبب طبیعی شفا می یابد، چنانچه حضرت عیسی علیه السلام به اذن خدا پیس و نابینا را درمان و مرده را زنده می کرد، یا حضرات پیامبر و ائمه علیهم السلام به اذن خدا بیمار لاعلاج را شفا می دهند، لکن این در موارد خاص و بر حسب مصلحت می باشد و در غالب موارد مصلحت نیست ولذا اعجاز رخ نمی دهد.

البته لطف حضرات معصومین علیهم السلام، وظیفه بیمار خطرناک در مراجعه به پزشک را بر نمی دارد. حتی شرعاً جایز نیست که در بیماری خطرناک علاج طبی ترک و فقط دعا و توسل شود بلکه باید هردو با هم انجام گیرد؛ هم علاج و هم دعا و توسل.

چه تفاوتی است میان غبار روبی این اماکن مقدس و ضد عفونی کردن آنها، یا چه تفاوتی بین شستشو آنها از گرد و غبار و بین تطهیر از خون اگر از پای کسی خارج شد و زمین را آلوده کرد؟! همچنانکه گرد و خاک و غبار بر این اماکن مقدس می نشیند، و خون باعث نجاست می شود، میکروب و ویروس موجب آلودگی می گردد. اولی با غبار روبی رفع می شود و دومی با تطهیر و سومی با ضد عفونی کردن

۶- حال چه تفاوتی است میان غبار روبی این اماکن مقدس و ضد عفونی کردن آنها، یا چه تفاوتی بین شستشو آنها از گرد و غبار و بین تطهیر از خون اگر از پای کسی خارج شد و زمین را آلوده کرد؟!؟

همچنانکه گرد و خاک و غبار بر این اماکن مقدس می نشیند، و خون باعث نجاست می شود، میکروب و ویروس موجب آلودگی می گردد. اولی با غبار روبی رفع می شود و دومی با تطهیر و سومی با ضد عفونی کردن.

البته بر خادمان لازم است که وظیفه ی خود را به گونه ای انجام دهند که موجب هتک و یا باعث شبهه افکنی نشود تا بستری مناسب برای حضور و زیارت فراهم آید. همچنانکه بر مؤمنین لازم است با رعایت ضوابط شرعی و نظافت و پاکیزگی و بهداشت در این اماکن مقدس حضور یافته و کسب فیض نمایند.»

اما با همه این تفاسیر باز هم سوالی که هم اکنون در رسانه های طیف مذهبی مطرح است این است که چرا باید مناسک و مراسمات عمومی مذهبی و هیئت ها و اجتماعات دینی بخاطر بیماری کرونا تعطیل شود؟ در پاسخ به این سوال حسین کاظمی می نویسد: «اولاً؛ از نظر فقهی وقتی «تزامم» بین دو عمل بوجود می آید و نمی توان هردو عمل را باهم انجام داد، باید یکی از آنها را امتثال کرد. یعنی باید یک مرجحی پیدا کرد و یکی را بر دیگری ترجیح داد و به آن عمل کرد و دیگری را ترک کرد. یکی از مرجح ها وجوب و حرمت در برابر استحباب و کراهت می باشد. حتماً به این مسئله اذعان داریم که زیارت و نماز جماعت و هیئت و عزاداری مستحب هستند، ولی جلوگیری از شیوع بیماری بر اساس قاعده «لاضرر» و «وجوب حفظ جان» و «حرمت تضییع حق دیگران»، واجب می باشد. قاعده لاضرر به ما می گوید ما حق نداریم هیچ عملی را که به ضرر خودمان و یا منجر به ضرر رساندن به دیگران می شود را انجام دهیم و ممنوعیت شرعی وجود دارد. از طرفی تشخیص اینگونه ضررها را فقها عادتاً به متخصصین هر مساله (که در این مساله پزشکان هستند) واگذار می کنند. ثانیاً؛ در روایات ما به این مساله تاکید شده که اگر جایی بیماری واگیرداری مثل وبا و طاعون بود، از آنجا حذر کنید.

این باب که در جلد دوم کتاب وسایل قرار دارد دارای ۵ حدیث می باشد که مضامین نزدیکی دارند. بنابراین این مساله بدیهی است که انسان نباید خودش را در معرض بیماری قرار دهد و ائمه (ع) که همیشه از طریق منطقی و طبیعی با اینگونه مسائل برخورد می کردند اینگونه تصریح می کنند. اگر ما روایت هم در این زمینه نداشتیم، عقل حکم می کرد که از شیوع بیماری و قرار گرفتن در معرض آن خودداری کنیم.»

در پایان باید گفت اختلاف میان جریان های مذهبی در مسئله ای که ذکر شد، می تواند زمینه سو استفاده رسانه های

معاند را فراهم کند و موجب وهن دین گردد. لذا لازم است مراجع معظم تقلید و علمای دین با تبیین مسئله برای مردم راه هر گونه سودجویی و ایجاد شبهه توسط معاندین را مسدود سازند تا این مسئله عقیدتی برای مردم بهتر از گذشته فهم شود.

عباس بنشاسته